

ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОЇ ГАЛЛІЇ (АРМОРИКИ) У ТОПОНІМІЦІ БРЕТАНІ

Віктор Мотрук

Закарпатський державний університет, вул. Українська, 193, Ужгород, 88015, Україна e-mail: zakdu@ukrpost.net

Проаналізовано топонімічні назви бретонського регіону. Розглянуто топоніми сакрального походження (агіотопоніми), що мають інформацію про міграційні рухи бритів у Західну Галлію, починаючи з V ст., і початки її християнізації. З'ясовано суспільно-історичні підстави появи, поширення та еволюції цих географічних назв на землях давньої Бретані; розглянуто продуктивні словотвірні моделі, за якими вони утворені. *Ключові слова:* топоніміка, християнізація, бретонське християнство, ченці-місіонери, агіотопоніми, назви місцевостей Бретані, святий.

Першопочатки християнської віри в Галлії сягають кінця II ст. Після хрещення у 498 р. короля франків Хлодвіга I (*фр. Clovis*) вона набула статусу державної релігії. Християнство об'єднало і зміцнило державу франків, а злиття двох культур - галло-романської і франкської - визначило подальший розвиток західноєвропейської цивілізації [1, с. 39]. Проте утвердження нової віри не означало негайного зникнення язичницьких вірувань. У Бретані (кельтська назва *Agemogisa* - "країна біля моря") прадавніх язичницьких звичаїв (культ мегалітичних об'єктів бронзового віку: дольменів, менгірів, кромлехів; культ священних дерев і джерел тощо) населення дотримувалося аж до кінця XIX ст. Учені пояснюють це толерантним ставленням римської церкви до язичництва. Крім того, в гальських святих вона знаходила риси й атрибути, властиві богам римського пантеону, й давала їм римські імена [2, с. 14].

По той бік Ла-Маншу, на "Зеленому острові" (сучасні о-ви Великої Британії), християнство почало поширюватися ще до англо-саксонського завоювання [4, с. 77]. Особливістю кельтського варіанта Христової віри було те, що вона пропагувалася тут головно через чернечі громади. Центрами християнської освіченості, де навчання теологічних наук поєднувалося з викладанням світських дисциплін, були монастирі.

У монастирі *Ллантвіт* (Валлія) Святого Письма навчав монах *Ільтуд (ШіисІ)*, якого вважали *небесним патроном кельтських християн*. Багато його учнів стали відомими духовними діячами: *св. Давид (Деві), св. Жильдас, св. Самсон, св. Поль Аврельян* та ін. Особливою ж рисою всього острівного чернецтва було місіонерство. Ченці вбачали своє головне покликання у проповідуванні слова віри на інших землях, у інших країнах.

Почесною місією і великою заслугою валлійських та ірландських ченців стало те, що вони запровадили християнську віру в Західній Галлії.

Перші місіонери прибули на півострів Арморика в період масової міграції бритів, витіснених на материк племенами англів і саксів (IV ст.). Із-за Ла-Маншу наринали кілька міграційних хвиль, і в кожній групі переселенців були місіонери. Святі отці досконало володіли галльською говіркою і могли навчати католицької віри мовою своєї пастви. Вони мали також неабиякий організаторський хист, що їм знадобився для заснування мережі парохій (*paroisses*).

Іммігранти заселили спочатку західну частину Арморики, - сучасну Нижню Бретань (*Basse Bretagne*), а згодом її східні терени аж до гирла р. Вілени. Вони дали своїй новій батьківщині назву *Britannia* (*Британія*). Інфільтрація в галло-римське суспільство через контакти з місцевим населенням привела до проникнення лексики з кельтсько-бритської мови прибульців у галльську говірку, а фактично в її залишки, що збереглися (переважно в селах) попри тиск романізації. Галльський субстрат став поживним ґрунтом для проростання з посіяних острів'янами кельтських зерен давньобретонської мови. Запозичення з мови переселенців слугували, зокрема, для творення географічних назв, що дійшли в різних джерелах аж до наших днів.

Доведено, що топоніми є цінним матеріалом для діахронного вивчення проблематики різних наук, передусім історії, історичної географії, етнографії, соціології, мовознавства. Мовознавці розглядають топоніми як реалії мови і культури, як "особливі лінгвокультурні знаки, в яких знання про слово перетинається зі знанням про іменованій географічний об'єкт як експонент матеріальної культури суспільства" [5, с. 3].

Завдяки різнобічному мовознавчому аналізу топонімічних фактів бретонського регіону в працях французьких топонімістів А. Доза, Р. Ларгійєра, Б. Тангі, Ж.-І Ле Муєна, Д. Делатра та інших, розгадано не одну загадку минулого. Результати цих досліджень проливають світло на суспільно-історичні чинники, що вплинули на формування і локалізацію бретонської топоніміки, на динаміку її розвитку.

Заслуговують уваги праці, автори яких роблять основний наголос на топонімах сакрального походження: [3],[6],[7],[10], [11],[12], [13]. Отримані ними результати мають велике значення для відтворення історії духовного життя бретонського народу. Однак попри усю її важливість ця проблема все ще повністю не розв'язана. Сподіваємося, що пропонована увазі читача розвідка певною мірою заповнить наявну прогалину.

Об'єктом аналізу в ній є топоніми, що несуть у собі інформацію про міграційні рухи бритів у Західну Галлію у IV-V ст. і початковий етап її християнізації. **Актуальність теми** зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на розгляд мовних явищ, пов'язаних із культурою, національним світосприйняттям; необхідністю вивчення топонімії як джерела

національної своєрідності французької лексики. Наша **мета**: з'ясувати суспільно-історичні підстави появи згаданих географічних назв, хронологію їх просторового поширення і розвитку, виявити продуктивні словотвірні моделі, за якими вони утворені. Дослідження ґрунтується на прикладах із картографічних, лексикографічних і фольклорних джерел.

Зауважено, що в тій частині Бретонського півострова, де нині розмовляють по-бретонськи, значний відсоток групи назв поселень становлять імена, проникання яких на досліджувану територію відбулося в добу перших контактів галло-римлян з кельтами-острів'янами. Засвідчено близько 18.000 топонімів, утворених від кельтського префікса *ket* - (варіанти: *car-*, *quer-*), який спочатку означав фортецю, а згодом - поселення (хутір, село): *Kergrist, Kersaint, Kermaria*...[13, p. 332].

Поживним ґрунтом для проростання зерен кельтської мови, посіяних острів'янами, стали залишки галльської говірки. Розглянемо географічні назви, сформовані за допомогою кельтського суфікса - *acos*. У топоніміці бретонського ареалу він представлений різновидами: - *ac* (*-euc*, *-euc*) та *-é*. Першим із них став основою назв західної частини півострова: *Pleugeneuc* (деп. Іль-і-Вілена), *Brignac* (Морбіан), *Carantec* (Фіністера), *Saint-Brieuc* (Кот д'Армор), *Saint-Thegonnec*, *Bannalec* (Фіністера) *Binic*, *Pordic* (Кот д'Армор), *Saint-Goazec* (Фіністера), *Campeneac* (Іль-і-Вілена) та ін. Другий *é* у топонімах його східних теренів: *Vitré, Acigné, Liffré, Hedé, Janzé* (Іль-і-Вілена).

Відмітною ознакою початкового періоду християнізації є те, що зусилля ченців, популяризаторів нового вчення, були спрямовані не стільки на заснування монастирів (їх було засновано досить небагато), скільки на згуртування навернених у Христову віру галло-римлян у *парохії* (*paroisses*) [10, p. 46]. Поняття "парохія" позначалося в давньобретонській мові словом *plou*, похідним від латинського слова *plebs* ("населення", "поселення"): *Plougas-tel* (замкова парохія), *Plounevez* (нова парохія). Із плином часу воно набрало значення "село", а в ранньофеодальний період - значення "комуна". Топоніми фонду *plou-* простежуються на півночі деп. Фіністера і на заході деп. Кот д'Армор. Утворення на *plo-* частотні в південно-західній Фіністері, а назви на *plu-* і *pleu-* локалізовані на решті території Кот д'Армору і в Морбіані: *Plouaret, Plufur, Plouzélambre, Ploulec'h, Plougasnou, Plouezoc'h, Plougonven, Ploujean, Ploubezre, Plougras, Plounévez-Moëdec*. Ці морфеми не проникли, проте, на схід Бретані - в Іль-і-Вілену і Атлантичну Луару [12, p. 30].

Окремої уваги заслуговують композитні топоніми, сформовані способом основоскладання, а саме - зрощення *plou-* з агіонімом (іменем святого), як зазначав Б. Тангі, "часто непрозорого походження" [13, p. 324], що виступає тут у функції означального члена. Ї'я святого Рена - *saint Rin* входить до складу трьох топонімів на *plou-*: *Plourin-les-Morlaix, Plourin-Ploudalmézeau* (Фіністера), *Plérin* (Кот дю Нор). Назва *Pleucadeuc*, яка поширена в Морбіані, містить модифіковане ім'я святого Катока - *saint Catoc*. Святий Дейніол - *saint*

Deiniol дав своє ім'я топоніму *Ploudaniel* (Фіністера), а теонім *Teliau* в модифікованому вигляді став означальним компонентом двочленного наймення *Plédéliac* (Кот дю Нор), з якого згодом розвинулися номінації *Pledeliau* і *Pludeliau*. На основі *Saint Hozec* у деп. Кот дю Нор виникли чотири оніми: *Plouézec*, *Plouec-sur-Trieux*, *Plohozec-Goilou*, *Ploeuc*.

Високою словотвірною активністю характеризуються твірні елементи *lan -*, *tre-*, *lok-*. Номінації, що мають їх у своєму складі, поширені по всій Бретані. Численними є, зокрема, назви з префіксальним топоелементом *lan-*. Він - дериват кельтсько-бритського слова *lann-*, що означає *lieu désert*, *lande* - "пустинна місцевість, ланди". Утворення на *lan-* наводять на думку, що бриту-іммігранти заселяли на півострові вільні місцевості, тобто території, покинуті галло-римлянами, чи безлюдні пустища. Низка назв із цим елементом виникла на позначення місць усамітнення ченців-відлюдників - *ermitages* - скитів. Вони згодом набували значень "каплиця", "парохія", а ще пізніше - значення "поселення": *Lannidy*, *Lan-neven*, *Lanvellec*, *Lannéanou*, *Lanleïla*, *Langonaval*, *Lannelvoez*, *Lancazin*, *Lanhourin*, *Lansalut*, *Langanen*. [S]. Формант *lan-*, як і *plou-*, утворював зрощені найменування, в яких другим членом виступало ім'я ченця-місіонера: *Lannuzel* (*saint Uzel*), *Landudal* (*saint Tudal*), *Lan-rioc* (*saint Rwc*), *Landeleau* (*saint Telo*). В основу топоніму *Lambriac* ліг агіонім *Briec*, а його першим елементом є модифікований з *lann-* префікс *lam-*. Отже, *Lambriac* треба розуміти як *la lande de Briac* - пустище, де був скит місіонера Брієка.

Назва парохії і села *Lanildut*, що поблизу м. Доль, містить агіонім вже згаданого поширювача кельтського християнства монаха Ільдута. Топонім *Landerneau*, першу згадку про який знайдено в писемних пам'ятках 1206 року, виник від *lan-* та імені пустельника: Тернога (*Ternog*) чи Терна (*Terne*). У назві поселення *Landivisiau* - другий член композити є модифікованим агіонімом святого Тевізіава (*Tewiziav*: > *te* + *Gwiziav*). До топонімів, утворених за цією моделлю, також належать *Lanvollon*, *Lanloup*, *Landudal*, *Landudec*, *Langolen*, *Landrévarzeg*, *Lanmeur* [S].

Хрещення Арморіки знайшло відголосся і в географічних назвах із формантом *lok-*. Їхнє виникнення на базі латинського слова *locus* ("місце") засвідчено в період між VU і XII ст. Змінивши форму й набувши спеціального, сакрального значення, *lok-* стає твірною основою двоелементних складних назв на позначення *lieu saint* - "святого місця". За переконанням ченців, місце, де збудований храм чи інша культова споруда, має свого святого заступника, тобто є *locus Dei*: *Lok-Christ* (*Lochrist*), *Locmaria* (Діва Марія). Другою твірною основою топоніму виступає агіонім святого, якого вважали святим заступником місцевості, парохії. Наприклад, агіонім *Mathieu* став формантом ойконіма *Locmazé*, агіонім *Uzel* сформував назву поселення *Lannuzel*, агіонім *Gwenolé* став основою ойконіма *Locqénolé*.

Формації на *lok-*, хоч і мають спільні семантичні та морфологічні риси з назвами на *lan-*, проте, на відміну від них у Верхній Бретані практично не вживаються. До того ж *lok-* сполучається лише з кількома агіонімами. Виявлено 30 назв *Locmaria*, 20 назв *Lochrist*, 10

- *Locmiquel* та ще кілька утворень із особовими назвами *Guivy*, *Guénolé*, *Tudy* [10, p. 327].

Високою частотністю вживання характеризується префіксальний формант *tre-* (*tref-*, *trev-*). Він походить від кельтського слова *Treb-* зі значенням "мале житло", тобто скит ченців-пустельників. Із часом *tre-* почав означати хутір, що розрісся навколо нього, потім храм, парохію, і, нарешті, став елементом назви комуни: *Treguignec*, *Trebedan*, *Tregastel*, *Trebeurden*, *Trévérien*, *Trémel*, *Tréduduer*, *Trébry* [S].

Одночасно з однослівними складними назвами функціонують і двослівні, утворені зрощенням іменника *Saint-* (у функції означення) з агіонімом місцевого чи острівного святого: *Saint Guirec*, *Saint Logot*, *Saint Déréno*, *Saint Connay*, *Saint Lavan*, *Saint-Armel*, *Saint-Thegonnec*, *Saint-Lunaire*, *Saint-Frégant*, *Saint-Briac*. Вони виникли пізніше від утворень на *Plou-*, *Lann-*, *Tre-бо*, на думку Б. Тангі, значення слова "святий" довго трактувалося по-різному [13, p. 334]. У картографічних джерелах виявлено також цілу низку одночленних назв-агіонімів: *Beuzec*, *Edern*, *Gueltas*, *Berrien*, *Cléder*, *Gouézec*, *Riec*, *Goulven* (Фіністера), *Cavan*, *Pabu*, *Berhet* (Кот дю Нор), *Gueltas*, *Guidel*, *Pergat* (Морбіан).

На скрижалях бретонської духовної культури золотими літерами викарбувані імена семи легендарно-відомих місіонерів, які принесли на землі Арморики перший благовіст Христової віри. *Поль Аврельян (Pol Aurélien)*, *Корантен (Corentin)*, *Бріек (Brieuc)*, *Самсон (Samson)*, *Тугдуаль (Tugdual)* і *Мало (Malo)* прибули з Валлії, а *Патерн (Paternus)* був галло-римлянином. Святі отці започаткували сім епархій: Поль Аврельян - Леонську, Самсон

- Дольську, Корантен - Кемперську, Мало - Алетьську. Бріек організував дієцезію у Бідюсі, Тугдуаль - у Трег' ері, Патерн - у Ванні.

Про засновників бретонського християнства розповідають пам'ятки агіографічної літератури - "життя". Перше з них - *La vie de saint Pol Aurélien - Життя святого Поля Аврельяна* - приписують монаху Гурменоку (Gourmenos або Wгmonos) [6]. Їхні діяння відображені в образотворчому мистецтві (вітражі, статуї, загорожі храмів і цвинтарів...), у переказах тощо.

З "Переказу про місто Іс" (*La légende de la ville d'Ys*) дізнаємося, що святий Корантен причетний до виникнення міста *Кемпер (Quimper)*, яке виросло з заснованого ним монастиря. Епізод місіонерства Поля-Аврельяна описує *Переказ про острів Батз* [12, p. 24].

Висадившись у VI ст. на один із невеликих островів поблизу узбережжя Арморики, дізнався про чудовисько, яке наганяло жах на острів'ян. Монах освятив свого меча і пішов на змія. Виманив його з лігва, зав'язав у нього на шиї епитрахиль і туго затиснув вузол

посохом. Задушив змія і скинув його у море. Звільнення острова від змія святим символізує перемогу уособлюваного ним християнства над язичництвом, виявом якого є змії. Бретонська назва посоха - *batz* - стала назвою християнізованого острова.

Діяння хрестителів давньої Бретані знайшли потужне відгомін в *агіотопонімах*, інакше кажучи, в топонімах, утворених від агіонімів (теонімів). Ще на початку минулого століття французький топоніміст Ж. Лот у книзі *Імена бретонських святих* відстоював думку, що наймення поселень несуть значно повнішу інформацію про діяння святих і особливості релігійного життя народу, ніж "життя святих" [11, р. 63].

Яскравою топонімічною ознакою важливої місії святого Поля є утворені від його імені назви населених пунктів. Воно є, зокрема, елементом назви монастиря *Lampaul* ("монастир Поля"), який заснував ченець на о. Уессан, і поселення, яке утворилося навколо нього. Відгомін його євангельської діяльності на материку відображено в агіотопонімах. Із заснованих ним монастиря і парохії виросло село *Lampaul-Plouarzel*. Формант *Lampaul* простежується в іншому складному топонімі *Lampaul-Guimiliau*. У Леонському краї (*pays de Léon*) навернення ним язичників у віру Христову (про це його попросив граф Вітюр (Withur) - васал короля франків Шільдебата, сина Хлодвіга) відтворено в ойконімі *Saint-Pol-de-Léon*. Саме у цьому селищі він облаштував свою резиденцію, коли став єпископом Леону. Після його смерті вдячні леонці дали його ім'я поселенню.

Спостережено також агіотопоніми, утворені від імен інших діячів давньобретонського християнства. Ойконім *Saint-Malo* (місто у деп. Іль-і-Вілен) завдячує своїм походженням святому Мало, який очолив у 363 р.

Алетську діоцезію. Агіотопонім *Saint-Brieuc* - відлуння місіонерста валлійського ченця *Брієка*. Інший засновник бретонської Церкви - *Самсон* - увіковічений у назві села *Saint-Samson-de-la-Roque*, де він колись заснував монастир. Його ім'я стало основою назви парохії *Saint-Samson-sur-Risle*, що входила до створеного ним в середині VI ст. Дольського єпископства. Засновник абатства Landévénes *св.Геноле* дав своє ім'я двом селам *Saint-Gué-nolé* та селу *Locquéolé*.

Назви селищ *Saint-Armel* та *Saint-Armel-des-Bochaux* (деп. Іль-і-Вілен), і міст *Ploërmel* і *Saint-Armel* (деп. Морбіан), увічнили ім'я місіонера з валлійського Глеморгану *св. Армеля* - *saint Armel*. На тому місці, де у 360 р. валлійський монах *св. Леонор* - *saint Leonor* заклав монастир, сьогодні розташоване село, модифікована назва якого - *Saint-Lunaire* - інформує нащадків про визначну євангельську місію цього проповідника.

Поряд з агіотопонімами, утвореними від імен ченців-острів'ян, функціонують географічні назви, сформовані від імен місцевих, галло-римських подвижників християнства: *Saint Renan*, *Saint Nic*, *Saint Goazec* (Фіністера), *Saint Guyomard* (Морбіан), *Saint-Just* і *Saint Briac* (Іль-і-Вілен) та ін. Єпископ Реннського єпископства (до р.) *св. Мелен* зберігся у пам'яті

нащадків у назві комуни *Saint Melaine*. На базі бретономовного варіанта імені *св. Будмаеля - Beuzeg* виник агіотопонім *Beuzec-Cap-Sizun*. Назва села *Boulbriac* (Кот-дю-Нор) походить від імені *saint Briac* (*св. Бріак*).

Узагальнюючи сказане вище, зауважимо, що топонімічний шар, у якому відбито переселення бритів на Арморіку і її християнізацію, є невід'ємною частиною фонових знань сучасних носіїв бретонської мови й культури. Розглянута сакральна лексика проливає світло на історію утворення бретонського народу, вплив культурно-історичних чинників на формування його мовної картини світу.

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. - Львів: вид. УКУ 2002. - 412 с. 2. Маккалох Дж. Религия древних кельтов. -М.: Центрполиграф, 2004. - 332 с. 3. Мотрук В. П. Агіотопоніми як елемент мовної картини світу бретонців // Проблеми романо-германської філології. Збірник наукових праць. - Ужгород: ЗакДУ, 2010. -С.76-84. 4. Санников С. В. Двадцять веков християнства. Первое тысячелетие. Учебное пособие по истории христианства: в 2 т.- Т 1.-Одесса, 2001. - С.60-102. 5. Фирсова Ю. В. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. - К., 2002. - 194 арк. 6. Branger Pauline. Le dragon de St Pol-Aurélien. - [http:// paroisse-saintpoldeleon.fr](http://paroisse-saintpoldeleon.fr). 7. Dauzat A. Les noms de lieux : origine et évolution. - Paris: Delagrave, 1926-264 p. 8. Deshayes A. Dictionnaire des noms de lieux Bretons. - Le Chasse-Marée// Armen, 1999. 9. Gobry Ivan. Pol, venu de Galles, s'installe a Ouessant // Historia. La Bretagne légendaire. - 1007. - P.24-27. 10. Lavergne G. Les noms de lieux d'origine ecclésiastique // Revue d'histoire de l'Eglise de France. - 1929. - Vol.15. - №68. - P.319-332. 11. Loth J. Les noms des saints Bretons.- P: Honoré Champion, 1910 -149p. 12. Le Moing J.-Y. Les noms de lieux bretons de Haute-Bretagne. - Spézet: Coop Breizh, 1990. - 480p. 13. Tanguy B. L'hagio-onomastique bretonne: problématique et méthodologie // Actes du 107-ème Congrès national des sociétés savantes. - Brest 1982. Tome 2. - Paris, 1984. - P.323-340.

ОТОБРАЖЕНИЕ ХРИСТИАНИЗАЦИИ ЗАПАДНОЙ ГАЛЛИИ (АРМОРИКИ) В ТОПОНИМИКЕ БРЕТАНИ

Виктор Мотрук

Закарпатский государственный университет, ул. Украинская, 193, Ужгород, 88015,

Украина e-mail: zakdu@ukrpost.net

Произведен анализ топонимических названий бретонского региона. Рассмотрены топонимы сакрального происхождения (агиотопонимы), которые несут в себе информацию о миграционных перемещениях бриттов в Западную Галлию, начиная с V в., и начало ее

христианизации. Выяснены общественно-политические основания появления, распространения и эволюции этих географических названий на территории древней Бретани; рассмотрены продуктивные словообразовательные модели.

Ключевые слова: христианизация, бретонское христианство, монахи-миссионеры, агиото-понимы, названия местностей Бретани, святой.

THE REFLECTION OF THE CONVERSION OF WESTERN GAUL (ARMORICA) IN BRITTANY'S PLACE NAMES

Viktor Motruk

*Transcarpathian State University, 19, Ukrainska Str., Uzhgorod, 88015, Ukraine e-
mail: zakdu@ukrpost.net*

The article is concerned with the analysis of place names in Brittany shedding light on the relevant historical-cultural layers of their organization. The distributional and derivational peculiarities of these geographical names were also studied.

Key words: conversion, missionaries, place names, ahiotonyms.

Стаття надійшла до редколегії 14.10.2010 р.

Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.